

Blaž Kocén.¹⁾

Spisal S. R.



ne 16. oktobra lanskega leta so vzdali »prvemur slovenskemu kartografu« spominsko ploščo na njegovi rojstni hiši.

Hribarjev »Narodni koledar« za l. 1899. (str. 81.) in »Dom in Svet« (letnik 1898., str. 737.) sta prinesla črtice o Kocénovem življenju, na katere se opirajo tudi naslednje vrstice.

B. Kocén se je rodil 24. januarja l. 1821. v Hotunju št. 5 pri Ponikvah kot sin zelo siromašnih staršev, moral je torej v svoji mladosti veliko pomanjkanje trpeti. Od l. 1834. do 1839. je obiskoval gimnazijo v Celju, kjer se je srednje dobro učil in bil vedno šolnine prost. Ker tedaj v Celju ni bilo več nego šest razredov, je šel Kocén l. 1840. na licej v Gradec, kjer je dovršil naslednje leto »filozofske študije«. Potem je stopil na željo svojih roditeljev v celovško bogoslovnico in je bil 1. avgusta l. 1845. v Št. Andražu za mašnika posvečen. Nato je prišel za kaplana k Št. Rupertu nad Laškimi (1845—1847), zatem v Šoštanj (1847—1849) in naposled v Rogatec do l. 1850.

Ko je po preosnovi avstrijskih gimnazij primanjkovalo srednješolskih profesorjev in je vlada pozvala mlade nadarjene duhovnike, naj se posvete temu stanu, se je odzval tudi B. Kocén temu vabilu. Prevzel je jeseni omenjenega leta službo namestnega učitelja za prirodoslovje v Celju, in v tej službi je ostal dve leti. Njegovi učenci (prof. M. P.) pripovedujejo, da je hodil po šoli k nekemu mojstru strugat; bržkone je Kocén izdeloval kak telurij ali planetarij, ker se je bil že tedaj oklenil zemljepisne vede.

Da bi se pa usposobil za svoj poklic, je stopil 5. decembra 1852. l. v fizikalni zavod na Dunaju. Ta zavod je pohajal eno leto, in je dne 9. oktobra 1853. l. prebil zakoniti izpit iz prirodoslovja in prirodopisja z odliko. Takoj potem je prišel za namestnega učitelja na ljubljansko gimnazijo (stanoval je na Maličevem dvorišču). Po laškavem predlogu njegovega ravnateljstva je bil imenovan že v za-

¹⁾ »Zvon« sicer zameta naglase, a v tem imenu je potreben, ker pokojnik se je nalašč pisal nemški »Kozenn«, da bi njegovo ime pravilno izgovarjali; v Celovcu ga je namreč neki profesor redno klical »Kócen« in to še dialektično zatezaval. Kocén pomeni kapusov štor.

Op. pis.

četku l. 1854. za pravega učitelja na isti gimnaziji. Ker pa se je precej svobodomiselno vedel (maševal je le redkokdaj), ga je duhovščina silno sovražila. Imel je tudi zelo ostro pero, zato so se ga njegovi nasprotniki jako bali, a s svojo veliko učenostjo jim je imponiral. Takrat je bil tudi še odločen nasprotnik slovenskega gibanja, češ, »da to ne more nikamor pripeljati« (po svedočbi prof. Konška).

Ljubljanski ordinarijat je provzročil, da je bil Kocén jeseni l. 1855. premeščen v Gorico. Tu je bival na Travniku poleg Kacafurove hiše. Vedel se je pa tukaj kot pravi čudak. Nosil je temnosivo obleko, ob nedeljah pa navadno slabejšo. Hodil je vedno sam, maševal je pa prav zgodaj. V šoli je bil vedno čemereren in ni razumel nobene šale. Vsako otroško porednost in paglavsko predrznost je imel za žaljenje svoje osebe; z učenci ni nikoli glasno molil, niti s povzdignjenimi rokami. Ker je bolehal za sušico, ni prenašal dima in je le malo predaval; navadno je učencem le zaznamenoval, od kje do kje se morajo naučiti. Najbolj ga je veselilo, botaniko razlagati. Doma pa se je vedno le bavil z zemljepisjem in tudi, kadar se je izprehajal, je imel navadno kako zemljepisno knjigo v rokah. S kolegi je le malo občeval, učencem nasproti pa se ni nikoli izdal, da zna slovenski (priči pokojni prof. Marušič in E. Klavžar). Za program goriške gimnazije je spisal l. 1857. razpravo: »Das Klima von Görz«.

Z drugim tečajem l. 1858. je bil prestavljen na nemško gimnazijo v Olomuc. Tu je izdal še isto leto svojo prvo zemljepisno knjigo, ki je razglasila njegovo ime. Kmalu potem so izšli njegovi stenski zemljevidi in njegov mali atlant. Za te svoje zasluge je dobil naslov »šolskega svetovavca« v gimnazijskem oddelku. Ker je pa vedno bolehal, je prosil dopusta in ga tudi dobil avgusta meseca l. 1870. Da bi bil bliže svojemu založniku in da bi lože nadziral kartografska dela v Hölzlovem umetniškem zavodu, se je preselil iz Olomuca na Dunaj. Tu se je nastanil v predmestju Hernalsu ter je nadaljeval risanje zemljevidov, da bi izvršil popoln atlant. Umrli pa je po kratkem bolehanju za jetiko dne 29. maja l. 1871. in bil pokopan na hernalskem pokopališču.

B. Kocén je bil kljubu svoji navidezni odurnosti skoz in skoz blaga duša. Vselej, kadar ga je prišla njegova mati v Celje posetit, jo je spremljal po mestu, čeravno je kot siromačica nosila košek na hrbtu; kadar je odhajala, je šel z njo na kolodvor in ji je tudi košek podal v kupe, da je lože sedla. Tudi v Ljubljani se je kazal pravega ljudoljuba. Pripoveduje se, da so ga otroci v Ljubljani ravno tako

radi imeli kakor Prešerna v Kranju; kadarkoli so ga opazili na ulici, so tekali za njim, dokler ni vsakemu podelil vsaj enega krajcarja.

Ustavno življenje in bivanje med navdušenimi Čehi ga je sprijaznilo tudi z narodnostnim gibanjem med Slovenci.

Za nas Slovence pa je B. Kocén neizmerne kulturne važnosti, ker je za nas prvi in do sedaj največji zastopnik v zemljepisni znanosti. On je izdelal prvi popolni atlant o naši državi. Koliko tisoč slovenskih učencev je že rabilo Kocénov atlant in se učilo po njem, a menda bi jih lahko na prste naštel, ki so vedeli, da je bil Kocén Slovenec; niti dijaki celjske gimnazije niso tega slutili, kamoli oni, ki niso znali, zakaj se je avtor za Kozenna pisal. In vendar si je ta atlant v kratkem času osvojil mesto v vseh srednjih šolah in takorekoč izpodrinil Stielerja, ker je mnogo preglednejši in očem prikladnejši, dočim pri Stielerjevem lahko oslepiš. Še sedaj služi Kozennov atlant, dasi popolnoma predelan, kot učilo na srednjih šolah. Preveden je tudi na druge slovanske jezike, vsaj v manjših izdajah za ljudske šole, za srednje šole pa tudi v večji izdaji (po A. Dobriloviću).

Kocén se je bavil z zemljepisnimi študijami že kot kaplan, a svoje delovanje na zemljepisnem polju je začel šele leta 1858. s knjigo »Grundzüge der Geographie« (Pest-Wien; II. izdaja l. 1864. Wien-Olmütz). Ta knjiga je podala jasno in točno podobo začetnih pojmov iz zemljepisja. Odlikuje se posebno po metodi, kako je učencu pomoči, da si stalno prilasti naučeno tvarino. Po njenem zgledu je spisal Jožef Erben knjigo »Počátek zeměpisu« (Slovník naučný, IV, str. 900; Wurzbach, Biograph. Lexicon, s. r.). Ta knjiga je izšla lanskega leta že v 11. izdaji, in sicer jo je popolnil, oziroma z novimi podatki opremil zopet naš rojak, spodnještajerski Slovenec, dr. Konrad Jarz, deželni šolski nadzornik na Moravskem. Jarz je knjigo tudi razširil ter preskrbel II. del: »Länder- und Staatenkunde« (11. izdaja); III. del: »Specielle Geographie der öst. ung. Monarchie« (5. izdaja) in IV. del: Geschichte, Geographie und Statistik der öst. ung. Monarchie (1886).

Koliko je deloval Kocén kot pravi »kartograf«, t. j. koliko je v resnici delal s »pantografom« in sam risal zemljevide, tega ne morem določiti.¹⁾ Znano je, da ima vsak kartografski zavod mnogo

¹⁾ Izvedenško sodbo o Kocénu kot kartografu je izrekel V. von Haardt, bivši dolgoletni voditelj Hölzlovega kartografskega zavoda: »Kozenn war allerdings kein »zünftiger« Kartograph und es muss der Firma Ed. Hölzl nur zum Verdienste angerechnet werden, dass selbst jene Kartenwerke, welche noch

tehniški izobraženega osebja, ki karte riše pod vodstvom strokovnega veščaka. Tak voditelj-strokovnjak je bil, kakor mi je povedal založnik Ed. Hölzl, od l. 1860. do l. 1870. Kocén sam. Vendar pa imajo karte prvih izdaj na desnem spodnjem robu izrečno pripomnjo: »ausgeführt unter Leitung v. F. Köke«, torej tistega, ki je risal tudi zemljevide »Slov. Matice«. Le na zemljevidu »Öst. ung. Monarchie« (1 : 1.000.000; gorovja so z osenjevanjem izražena) in na atlantu za meščanske šole iz l. 1875. sem našel izrečno beležko »Entworfen und gezeichnet von B. Kozenn«, a tudi to delo je bilo litografovano od Kökeja. Znanstveno delo je torej vodil Kocén, a risanje in tiskanje kart pa F. Köke. Izdelovali so se ti zemljevidi v Ed. Hölzlovem umetniškem zavodu na Dunaju, a založništvo je prevzela ista tvrdka v Olomucu; l. 1873. pa se je nahajalo tudi založništvo že na Dunaju.

Pred vsem je Kocén risal stenske karte, n. pr. Moravsko-Sleške, Češke in Koroške.

Prva izdaja Kocenovega šolskega atlanta je izšla l. 1860. za ljudske in meščanske šole, prva za srednje šole pa l. 1863. — V tej izdaji nahajamo pod številko 25. in 26. dvokarto »Die Alpenländer« (pozneje pod št. 14. in 15. z nekoliko izpremenjenim naslovom), ki je za nas Slovence posebno zanimiva in nam izpričuje, da se je Kocén vendarle Slovenca čutil. Na njej so zaznamenovane tudi narodopisne meje (gotovo po Czörnigu), in kar je posebno znamenito: v spodnjem desnem oglu ima tablico »Slovenische Ortsnamen«. Slovenska krajevna imena se še precej pravilno natisnjena, ako izvzamemo n. pr. Bouc, Celjovec, Krajn, Lotmerg, Blekove, Volenje in še par podrobnih, česar pa za oni čas nihče ne bo zameril. Za nas je le to važno, da je Kocén ravno slovenska krajevna imena sprejel v svoj atlant, dočim ni sprejel n. pr. čeških ali poljskih imen. V poznejših izdajah je ta tablica izginila; tudi na karti »Krain, Istrien, Görz, Unterkärnten und Untersteiermark« iz l. 1875. se ne nahaja več. Vendar pa nam že naslov te karte pove, da obsega samo slovenske zemlje (izimši ogrsko Slovenijo), in tudi narodnostna meja »slovenische Sprachgrenze« je natančno zaznamenovana po Czörnigovi etnografski karti avstro-ogrske monarhije.

Kocénov srednješolski atlant je zagledal lanjsko leto že 38. izdajo. Seveda je sedaj popolnoma predelan (»vollständig neu bearbeitet von

heute pietätvoll den Namen Kozenns tragen, keineswegs Erbstücke aus der damaligen Zeit (1873), sondern Producte ganz selbständiger Thätigkeit sind« itd. (Mitth. der k. k. geogr. Gesellschaft in Wien, 1898, Nr. 12, S. 90).

V. v. Haardt und W. Schmidt*) ter obsega 84 kart na 56 tabelah dočim je štela izdaja iz l. 1873. le 48 kart. To je torej velikanski napredek, katerega je provzročil in započel slovenski učenjak. Zategadelj moramo prištevati Kocéna prvim veleumnikom našega naroda. Po Kocénu je izpolnil naš narod svojo nalogo tudi na zemljepisno-prirodopisnem polju,¹⁾ kakor jo je izpolnil z Vego na matematiškem in z Miklošičem na jezikoslovnem polju. Le žal je, da Slovenci svoje rojake-učenjake tako malo poznajo, in da jih še manj posnemajo! ²⁾

¹⁾ Ravnatelj Lapajne je priredil Kocénov »Zemljepis« tudi za slovenske šole, a založil ga je Giontini v Ljubljani.

²⁾ Mi pa se usojamo dostaviti: Žal tudi, da se mnogi slovenski učenjaki tako malo zavedajo, da so slovenski rojaki.

Po vseh slemenih.

Po vseh slemenih že ugaša
trakove solnčne dih večeren;
na stražo nočno, bled, čemerén
izza gore prihaja ščip.

V grmovju zažgolet je slavec,
poslušá trudna ga narava,
nalik detetu, ki pojoč
presrečna mati ga uspava.

Ta mirna noč! — Ne, v prsi moje
pokoje večerni sestí noče,
le bolj kipi srce mi vroče,
ko šumni se polega dan.

Čemu pač vse to bojevanje,
ta lov na srečo prevarljivo?
Čemu ta zapozneli kes,
ko že premeril pot si krivo?

Ah, da mi smrt pri priči tej
upihne zadnji žar življenja,
ne tožil bi, če ga zamenja
z nočjo takovo, kakor ta . . .

Borut.